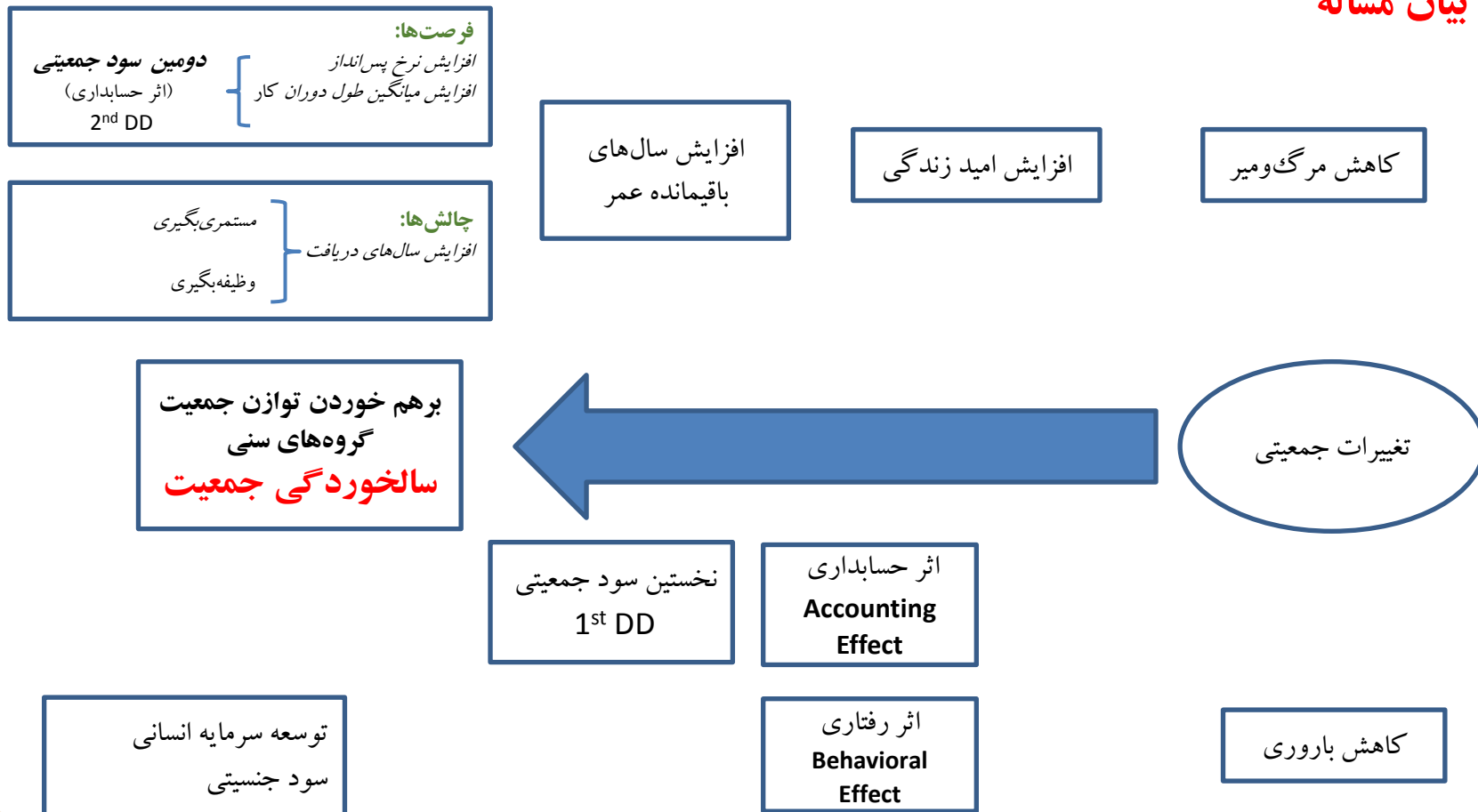

مواجهه نظام بازنشستگی ایران با تغییرات جمعیتی

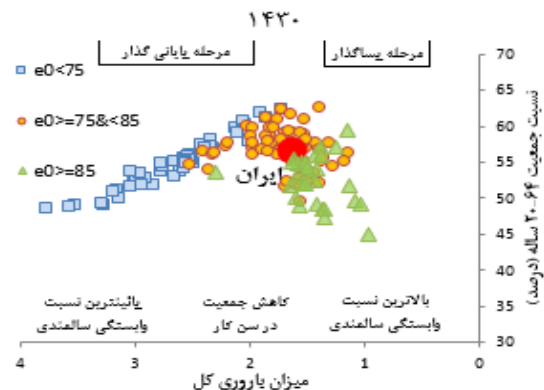
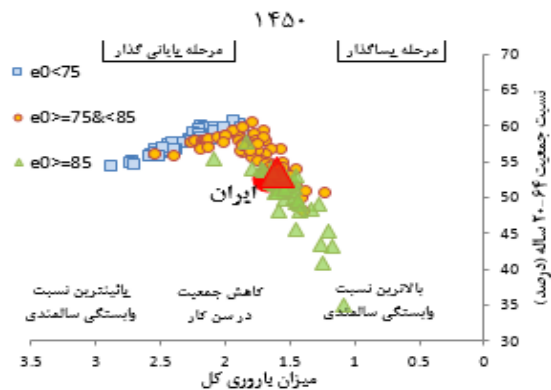
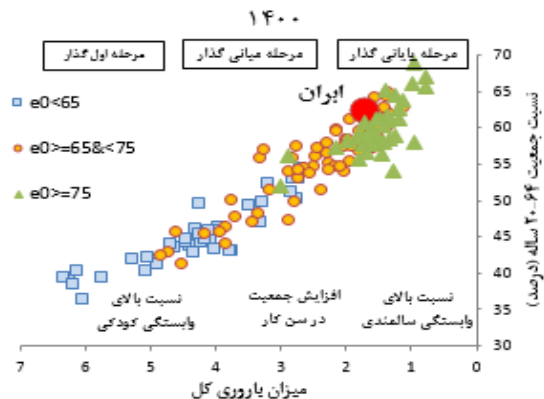
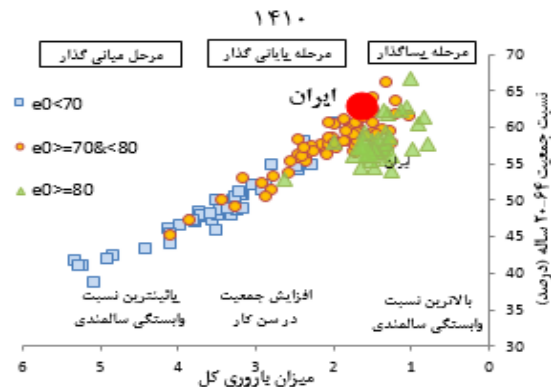
مجید کوشی، عضو گروه جمعیت شناسی دانشگاه تهران
دکتر یاسر باقری، عضو گروه برنامه ریزی و سیاستگذاری اجتماعی دانشگاه تهران

آبان ماه ۱۴۰۴

بیان مسأله

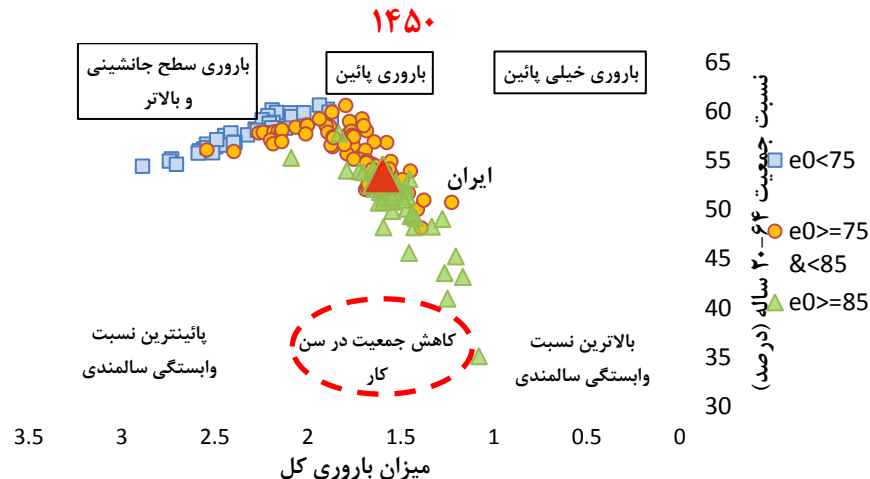
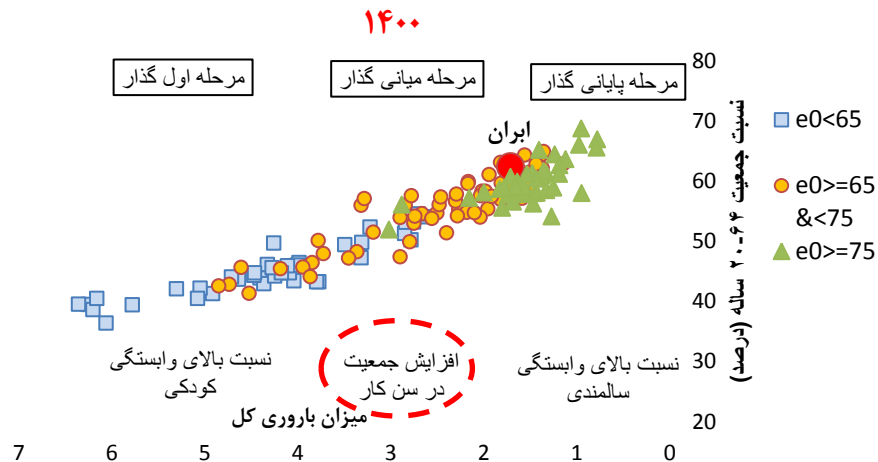
موقعیت ایران در گذار جمعیتی جهان در مهمترین آستانه های تغییرات و ساختار سنی

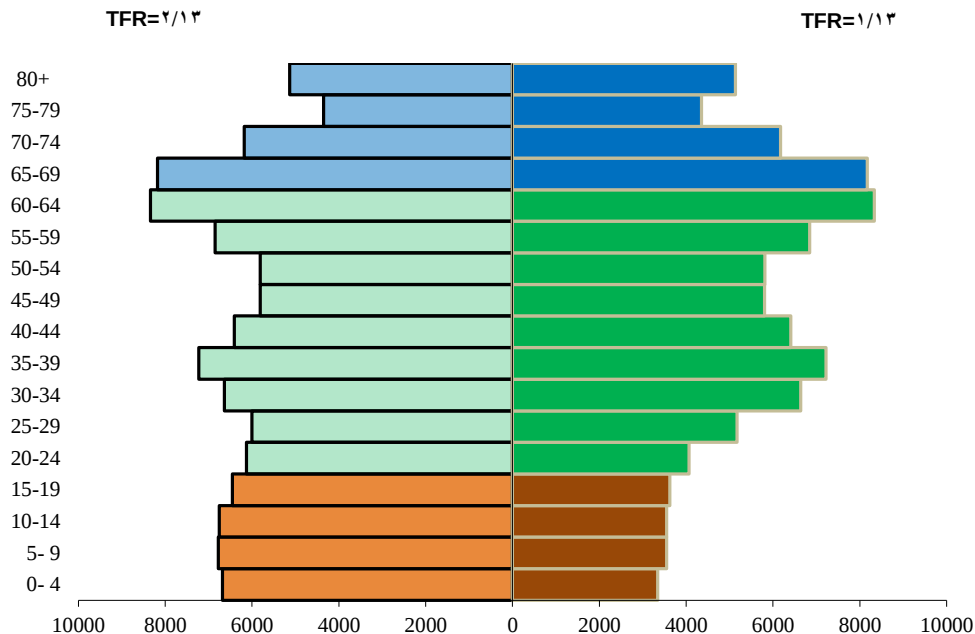
منبع: محاسبات نویسنده براساس نتایج پیش‌بینی بخش جمعیت سازمان ملل متحد (ستاروی میانه)، نسخه الکترونیکی ۲۰۲۴

موقعیت ایران در گذار جمعیتی جهان و ساختار سنی آن

- امید زندگی در بدو تولد و میزان باروری نزدیک به کشورهای توسعه یافته، سهم بالای جمعیت در سن کار همراه با افزایش نسبت وابستگی سالمندی در تصویر مقطعی کنونی
- سقوط نسبت جمعیت در سن کار با بالاترین نسبت وابستگی سالمندی، در تداوم روند تغییرات جمعیتی
- به دلایل بالا است که برخی ارزیابی های بین المللی حاکی از ورشکستگی صندوقهای بازنشستگی از سال ۱۴۱۰ است.

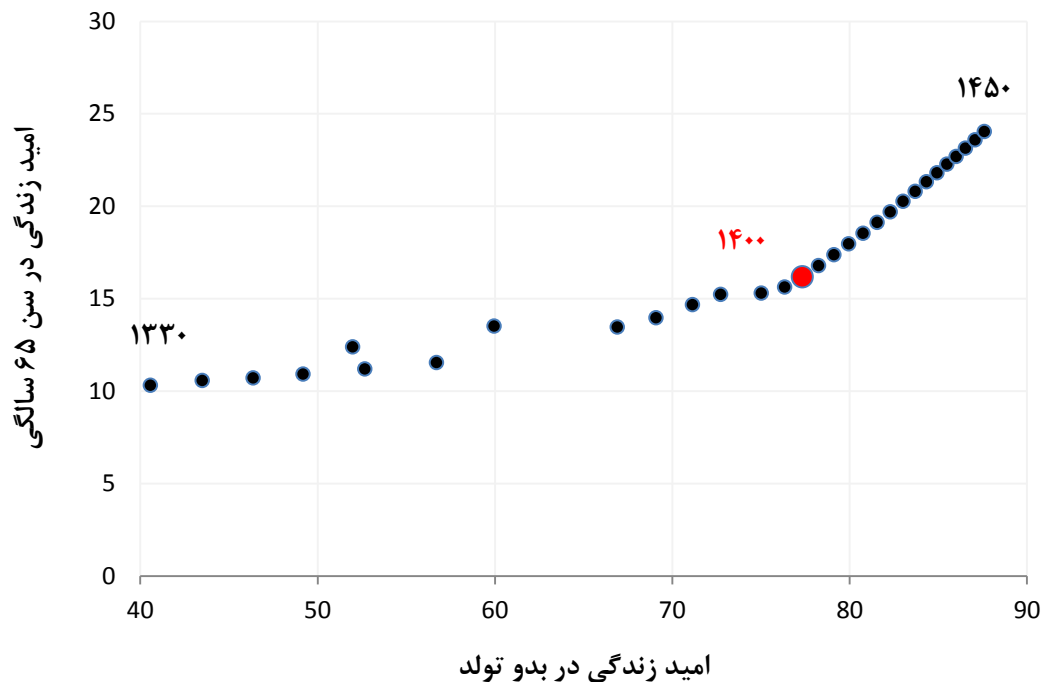
هرم سنی جمعیت ایران در سال ۱۴۳۰، در صورت افزایش باروری تا ۱۳/۲ فرزند
(سمت چپ هرم)، و در صورت کاهش باروری تا ۱۳/۱ (سمت راست) در افق ۱۴۸۰

امید زندگی در ۶۵ سالگی به عنوان تابعی از تغییرات امید زندگی در بدو تولد

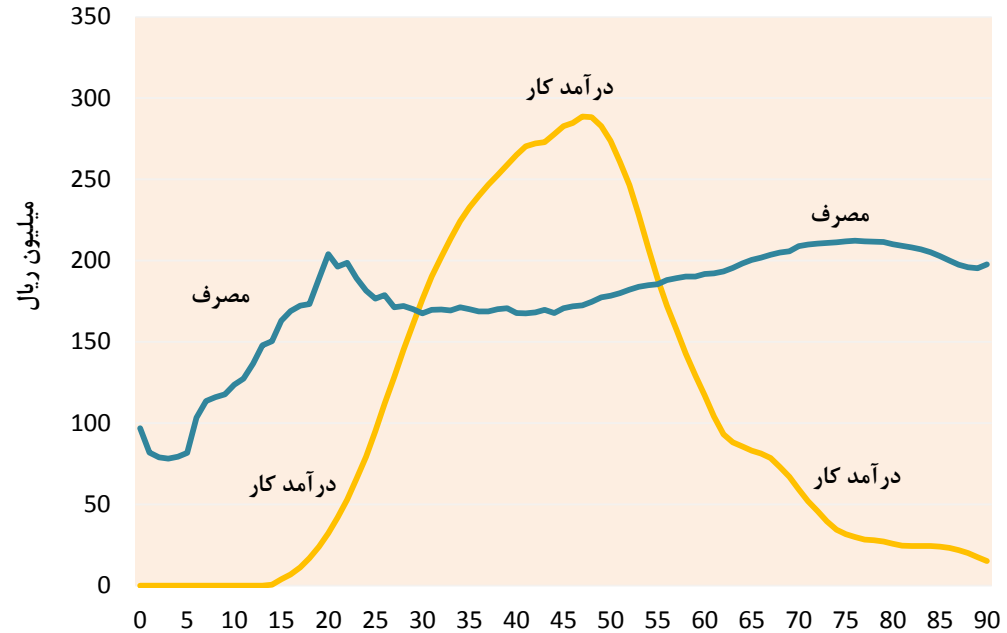
➤ از حدود سال ۱۳۳۰ تا ۱۴۰۰ یعنی ۷۰ سال، حدود ۵ سال به امید زندگی هر فردی که به سن ۶۵ سالگی می‌رسد، افزوده شده، ولی براساس پیش‌بینی‌ها، تا سال ۱۴۵۰ حدود ۹ سال به این شاخص افزوده خواهد شد. یعنی فردی که به ۶۵ سالگی می‌رسد انتظار می‌رود بیش از ۲۴ سال دیگر عمر کند.

➤ این افزایش هشدار برای دو بخش مراقبت اقتصادی و مراقبت سلامت سالمندان ایران است.

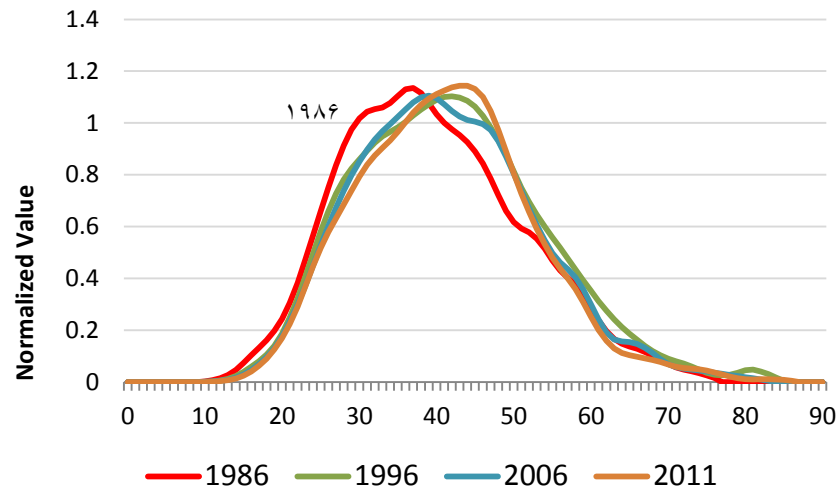
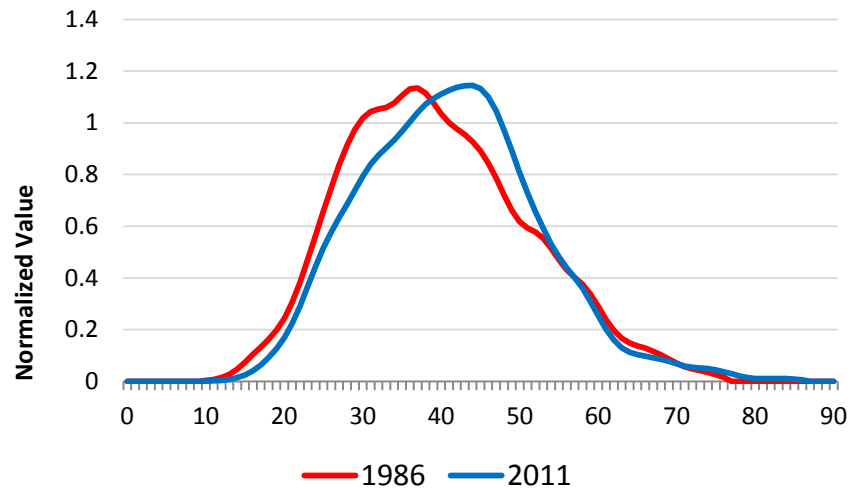
مأخذ: کوششی مجید و مهدی خلیلی، ۱۴۰۳، سالخوردگی جمعیت و هزینه‌های بازنشستگی عمومی، گزارش پژوهشی مؤسسه تحقیقات جمعیت کشور، وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری

چرخه عمر اقتصادی ایرانیان - درآمد کار و مصرف سرانه برحسب سن، ۱۳۹۷

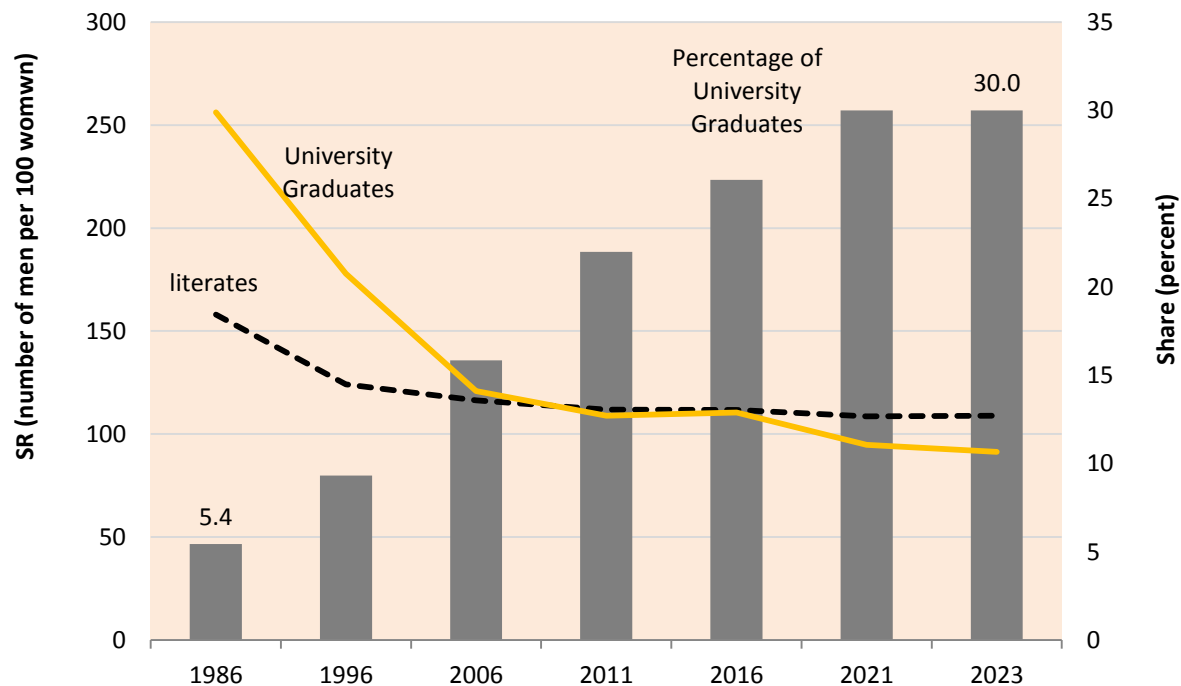

- نمایه سنی درآمد کار مبین ویژگی های زیستی، اقتصادی و اجتماعی و زنگوله ای شکل است و آشکارا کوتاهی طول دوران کار را نمایان می کند.
- تغییرات مصرف سرانه از سنی به سن دیگر علاوه بر مصرف کالاهای سن-ویژه (مانند مصرف کالری) تابع مصرف آموزش و سلامت است.
- جایی که درآمد سرانه بالاتر از مصرف سرانه است، مازاد درآمد کار و برعکس کسری درآمد کار است.

مقایسه نمایه سنی درآمد کار مزدی در ایران، ۱۹۸۶ تا ۲۰۱۱

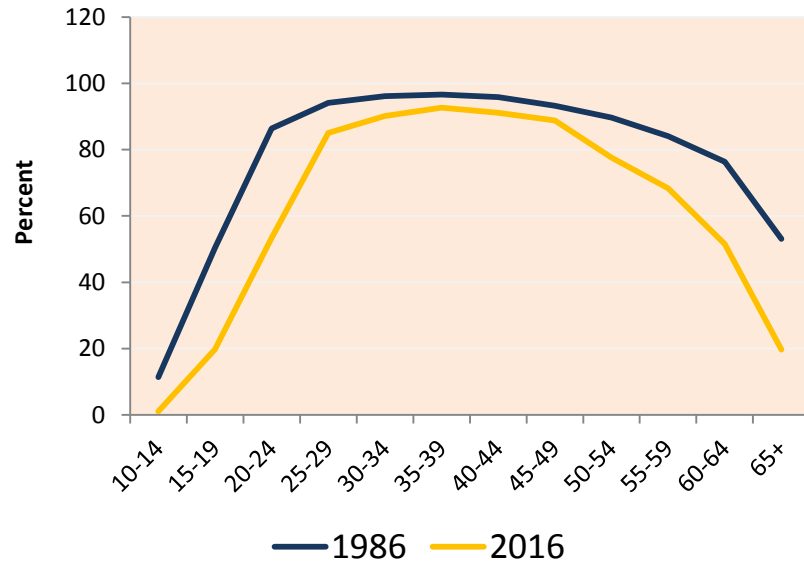

تغییرات ترکیب جنسی آموزش عمومی و دانشگاهی در ایران، ۱۳۶۵-۳۹۵

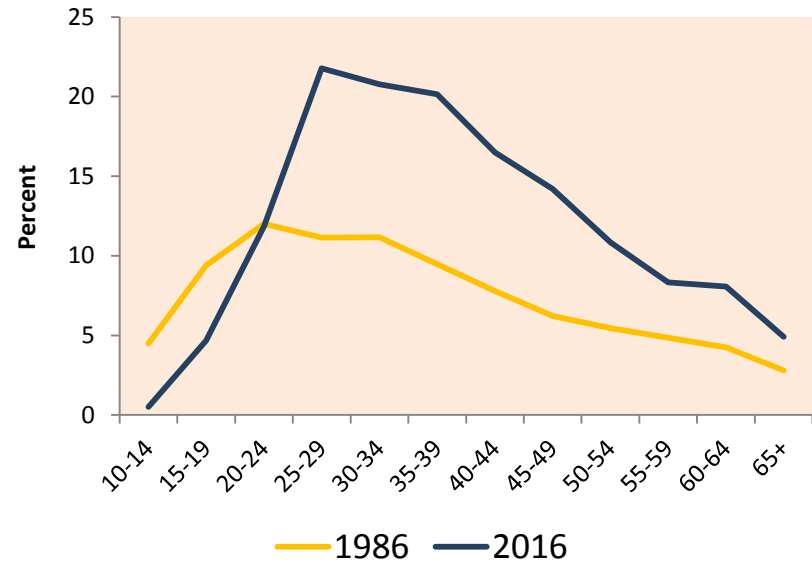

نرخ مشارکت بر حسب سن به تفکیک جنس در مقاطع ۱۳۶۵ و ۱۳۹۵

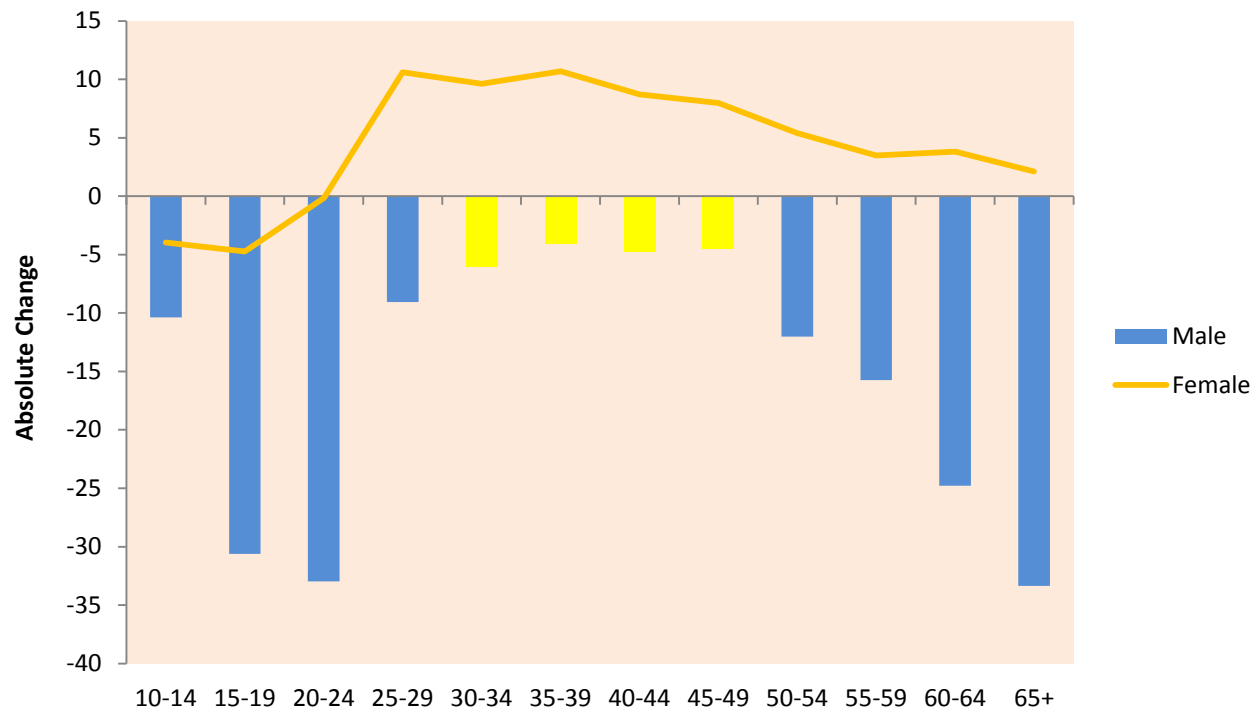
Male

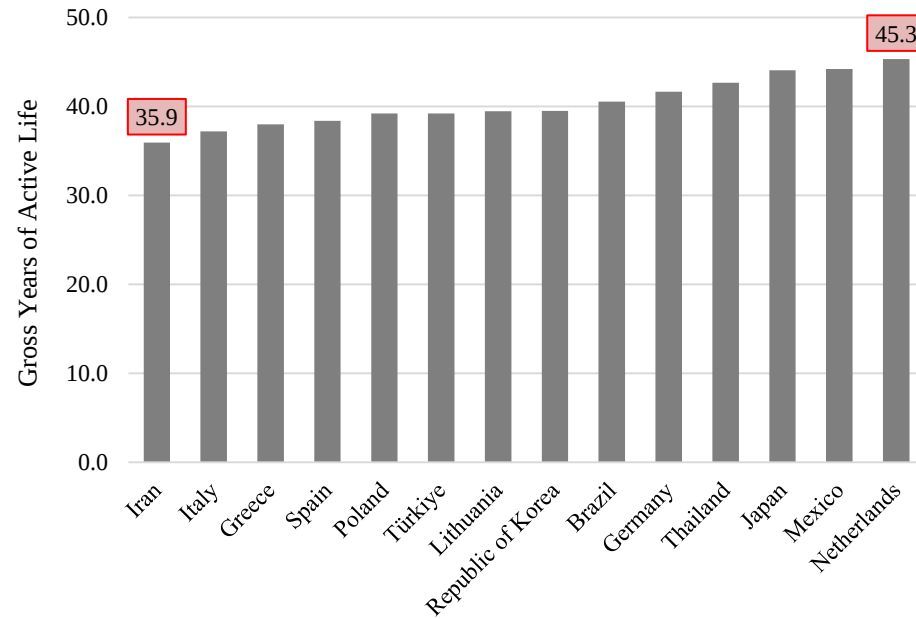
Female

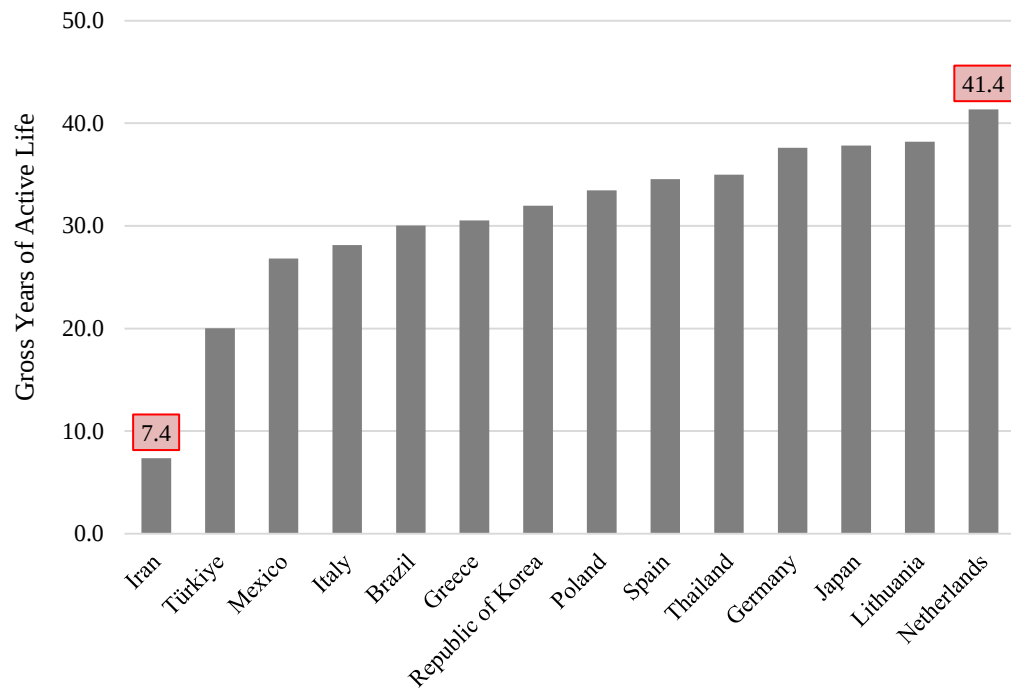
تغییرات مطلق نرخ مشارکت مردان و زنان طی ۱۳۶۵-۱۳۹۵

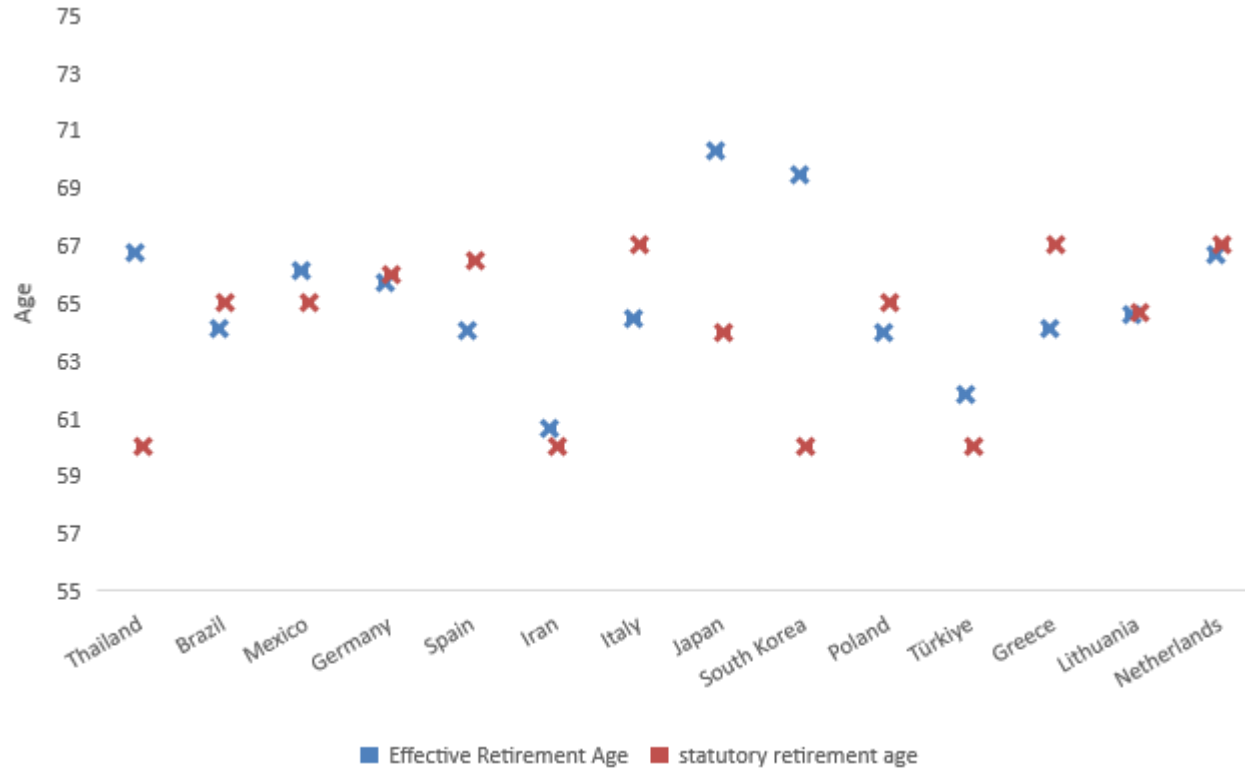
متوسط سالهای ناخالص عمر فعال، مردان، ۲۰۲۳

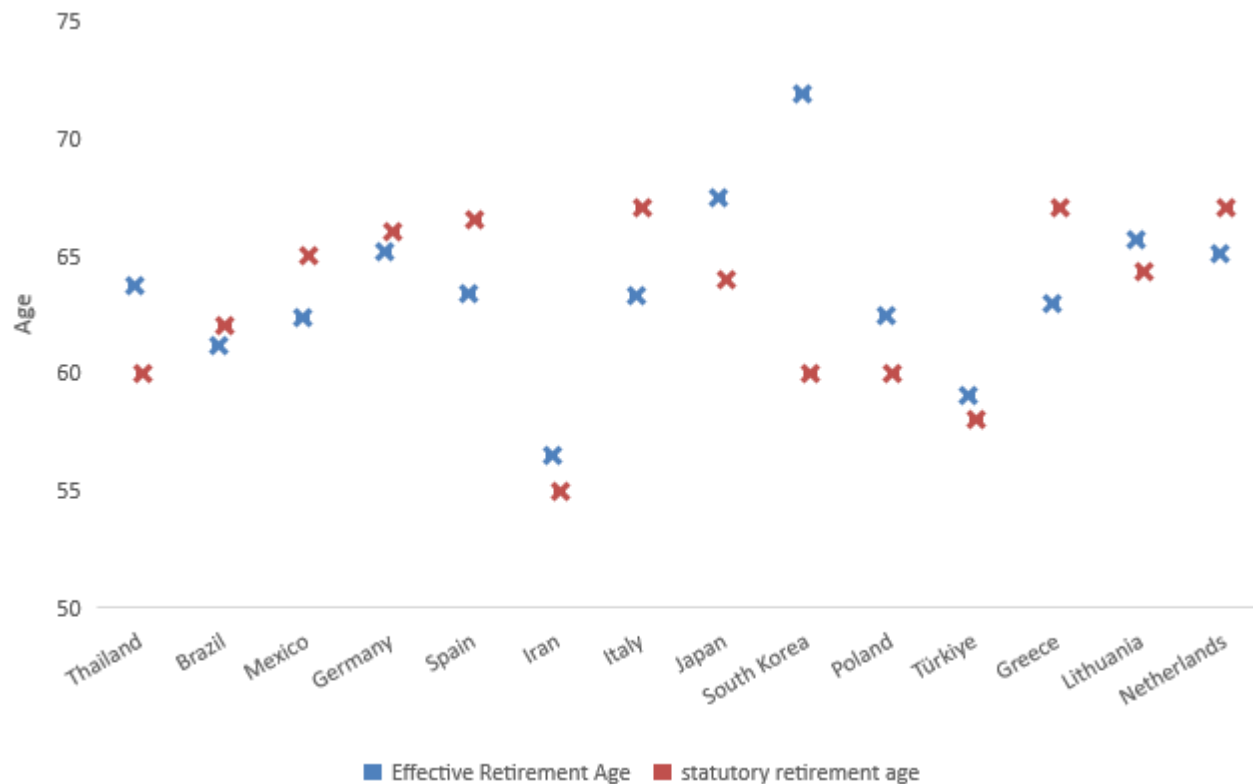
متوسط سالهای ناخالص عمر فعال، مردان، ۲۰۲۳

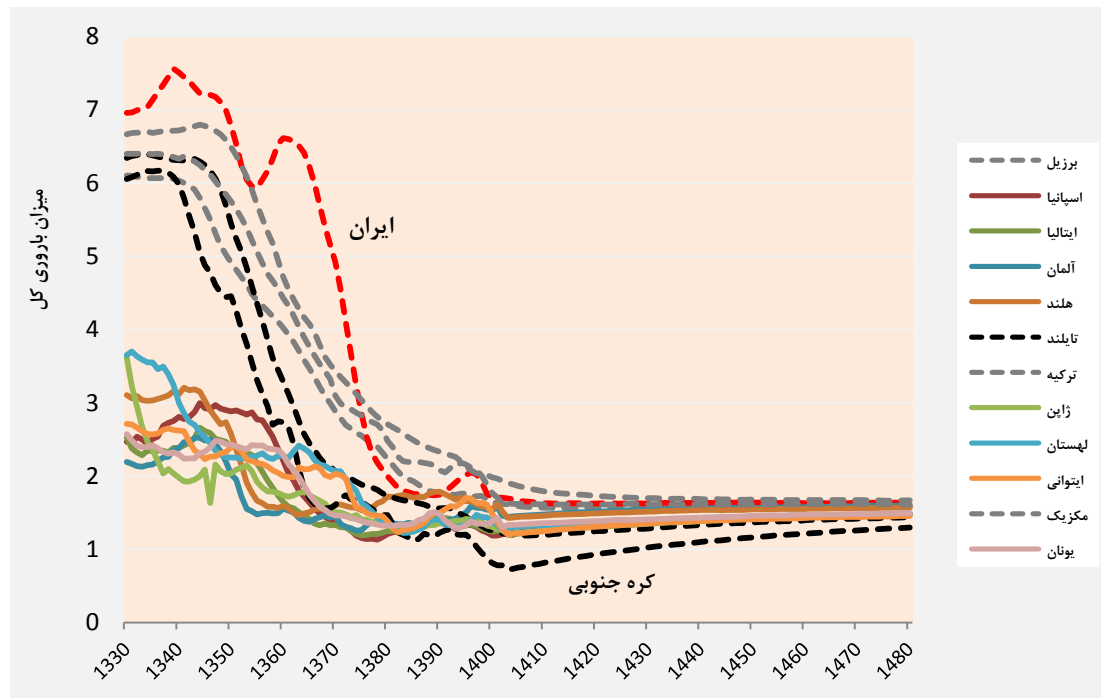
میانگین سن خروج از بازار کار و سن قانونی بازنشستگی مردان در کشورهای منتخب (۲۰۲۲)

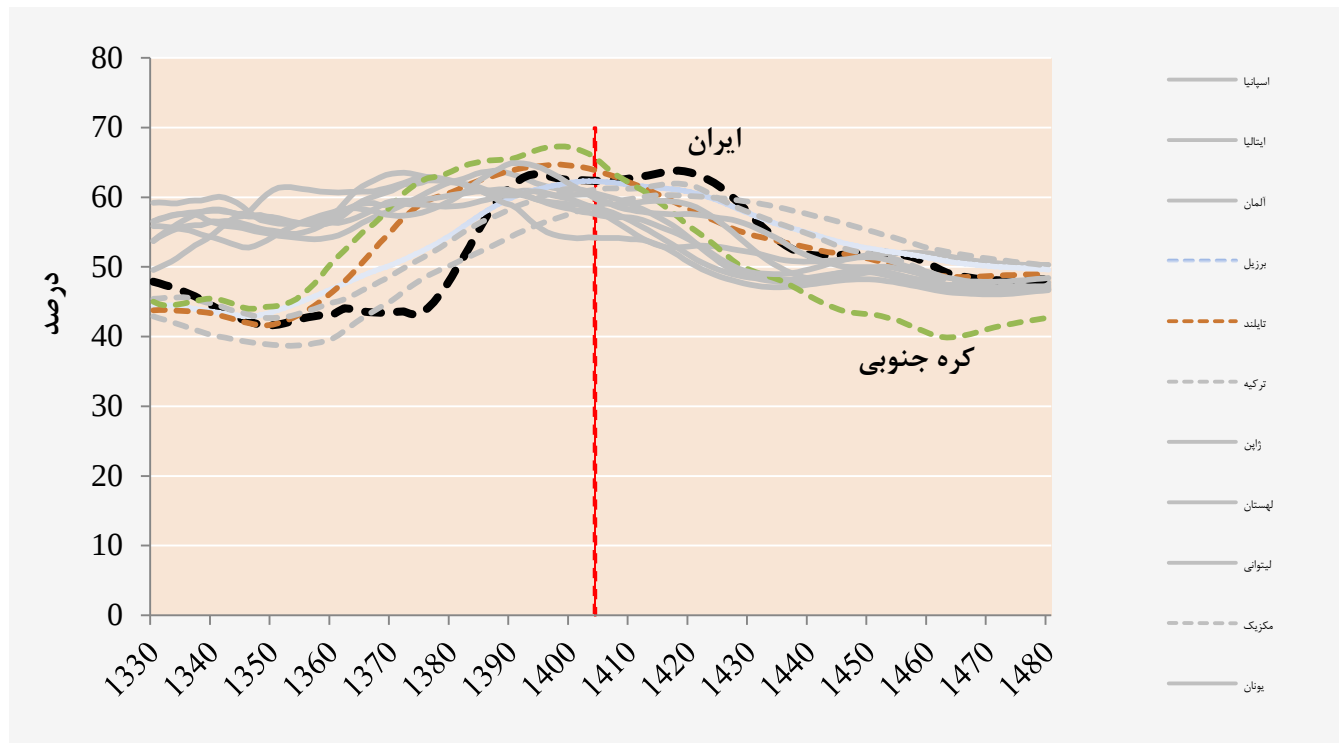
میانگین سن خروج از بازار کار و سن قانونی بازنشستگی زنان در کشورهای منتخب (۲۰۲۲)

رشد تغییرات میزان باروری کل در ایران و کشورهای منتخب، ۱۳۳۰-۱۴۸۰

روند تغییرات نسبت جمعیت ۲۰-۶۴ ساله در ایران و کشورهای منتخب، ۱۳۳۰-۱۴۸۰

روش انتخاب کشورهای منتخب

بهره‌گیری از منطق ترکیبی MDSD و MSSD

متغیرها:

- وضعیت جمعیت‌شناختی

- نظام بازنشستگی (مزایای معین؛ اندوخته‌گذاری جزئی و عمومی)

کشورهای مشابه در شاخص‌های جمعیتی و متمایز در نظام بازنشستگی:

- مکزیک (شیلی و چین؛ به دلیل تمایزهای بنیادی کنار گذاشته شد)

- برزیل

- ترکیه (شباهت‌های بسیار زیاد جمعیتی و فرهنگی)

کشورهای متمایز در شاخص‌های جمعیتی [و البته همزمان چالش جمعیتی] و مشابه در نظام بازنشستگی:

- ژاپن (مزایای معین و عمومی)

- آلمان (مزایای معین و عمومی)

- تایلند (اندوخته‌گذاری جزئی)

- اسپانیا (دسترسی به تجارب کارشناسان اسپانیایی تیم)

غالب کشورهای فوق، از منظر دیاکرونیک، (با فرض ثبات موقعیت کنونی ایران) در زمره کشورهای مشابه وضعیت جمعیت‌شناختی ایران (در دو دهه) قرار می‌گیرند

نمونه‌های شاذ

- ایتالیا (الگوی کلاسیک سالخوردگی عمیق و اصلاحات پارامتریک موفق)؛

- لهستان (بازگشت از خصوصی‌سازی)

- کره جنوبی (کمترین میزان باروری)

➤ کشورهای منتخب

➤ ژاپن، آلمان، ترکیه، برزیل، مکزیک، تایلند،

ایتالیا، کره، اسپانیا و لهستان

➤ توازن جغرافیایی: شامل سه قاره (آسیا، اروپا،

آمریکا) برای جلوگیری از سوگیری منطقه‌ای

➤ توازن توسعه‌ای: از اقتصادهای متوسط (ترکیه،

برزیل، مکزیک، تایلند) تا پیشرفته (آلمان، ایتالیا،

کره، اسپانیا)

➤ توازن نهادی: ترکیب نظام‌های مزایای معین؛

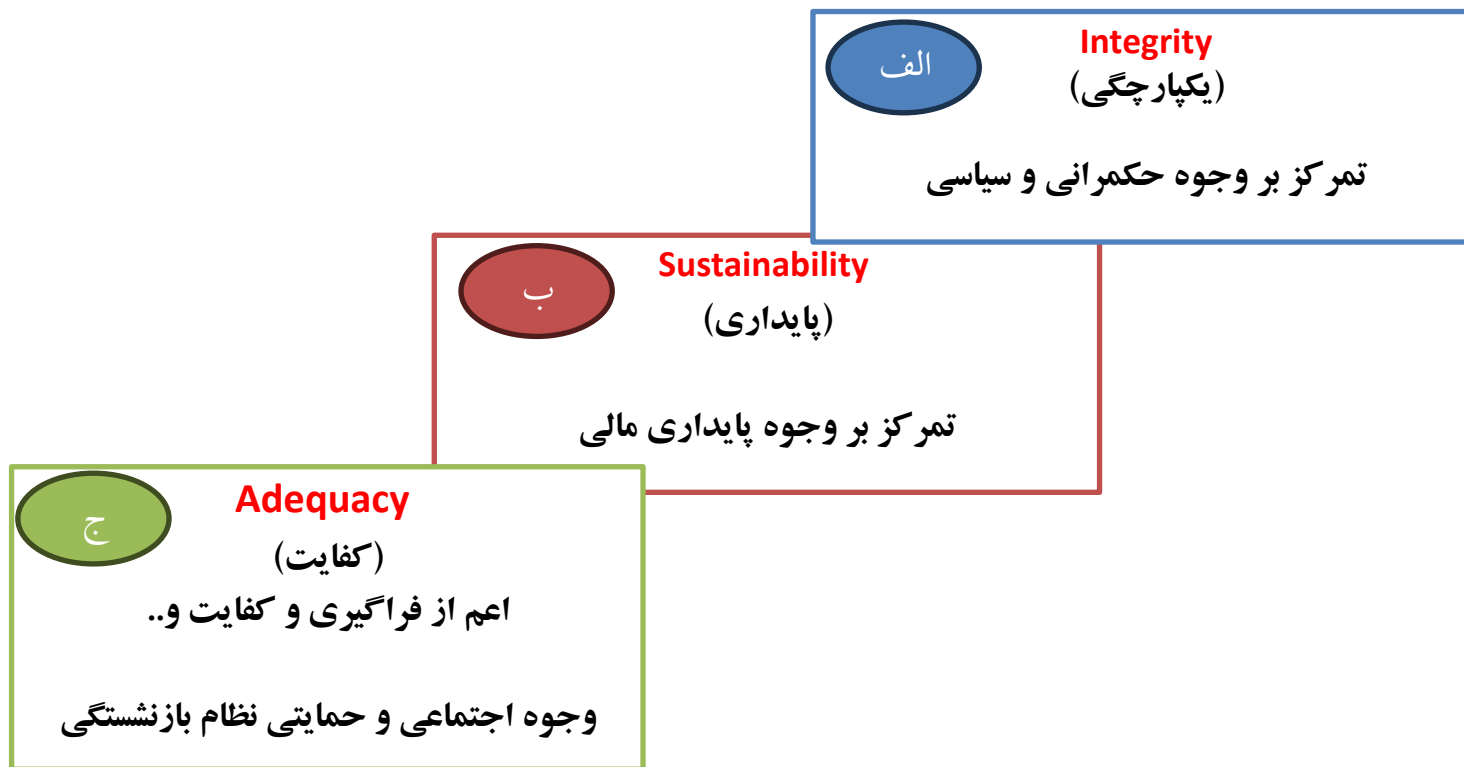
مشارکت معین؛ مشارکت معین صوری و ترکیبی

➤ کاربرد برای ایران: کشورها از لحاظ مسیر

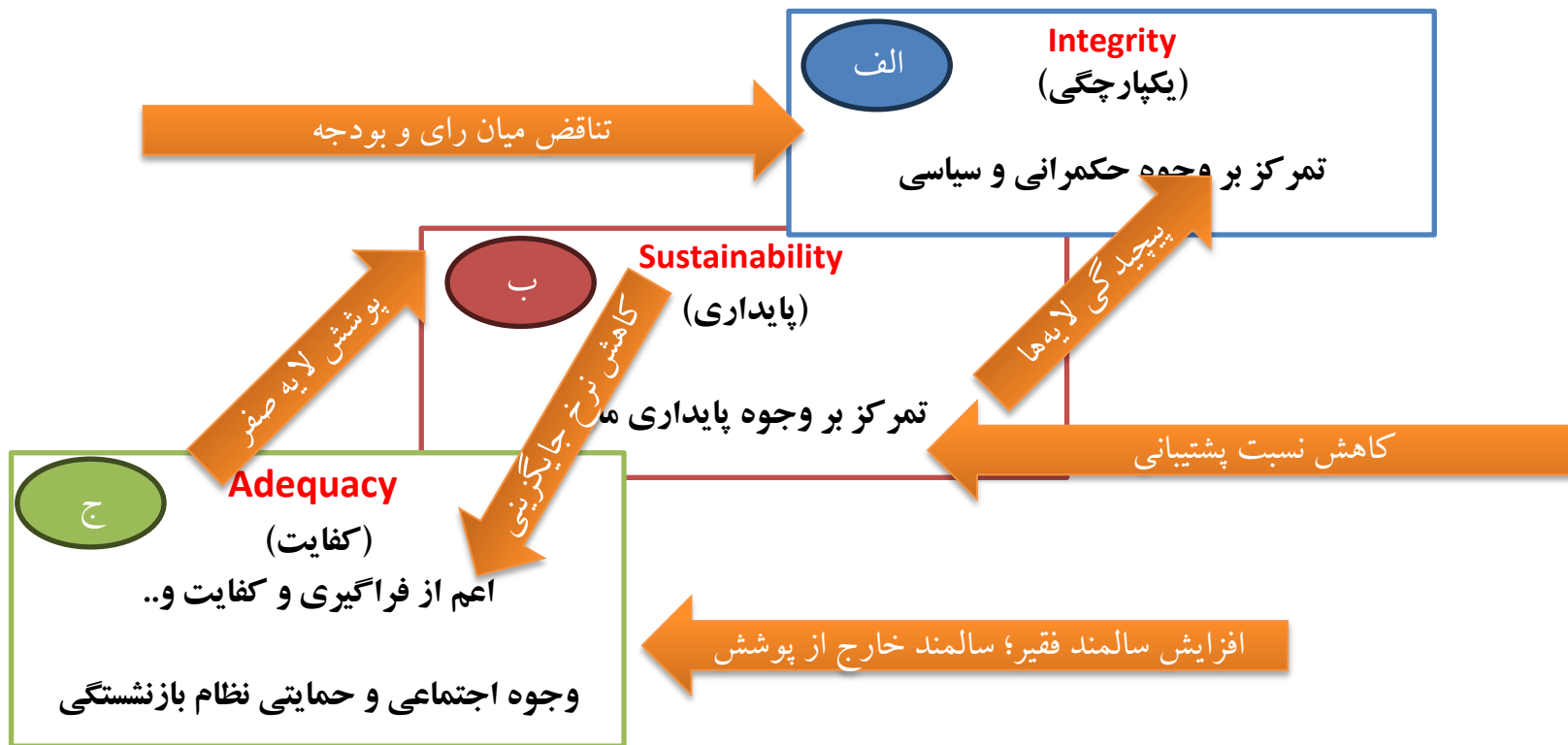
تاریخی، آینده محتمل ایران را بازتاب می‌دهند:

از مرحله فعلی تا سناریوهای سالخوردگی عمیق

الگو گرفتن از شاخص بازنشتگی مرسر

تأثیرات جمعیت بر سه وجه مهم مورد بحث

بررسی اصلاحات در کشورهای منتخب

دهه ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰

موج اول اصلاحات:

- تمرکز بر پایداری مالی صندوق‌ها
- افزایش سن بازنشستگی (آلمان، اسپانیا، ایتالیا، ترکیه، کره، ژاپن و ...)
- اصلاح فرمول مستمری (کاهش نرخ جایگزینی، طولانی شدن دوره محاسبه)

- ایجاد حساب‌های NDC/DC:

o NDC در ایتالیا و لهستان

o DC در مکزیک، برزیل، لیتوانی

- تایلند و یونان اصلاحات جدی را دیرتر آغاز کردند

دهه ۲۰۱۰ (موج دوم اصلاحات):

- تقویت نظام‌های چندلایه و توسعه لایه حمایتی (مکزیک، برزیل، اسپانیا، لیتوانی، تایلند)
- سازوکارهای خودکار تنظیم مستمری (ژاپن، ایتالیا، بخش‌هایی از اروپا)
- تمرکز بیشتر بر عدالت بین‌نسلی و کاهش فقر سالمندی

دهه ۲۰۲۰:

- موج جدید اصلاحات ساختاری: آلمان، اسپانیا، ایتالیا، یونان، کره، ژاپن، هلند، مکزیک، برزیل

- تقویت سازوکارهای مدیریت ریسک مالی/جمعیتی: کره و ژاپن

- گسترش لایه حمایتی در چند کشور منتخب (مکزیک، برزیل، اسپانیا، لیتوانی، تایلند، یونان)

بررسی کشورها

مقایسه در مرسر

کشورهای مشابه جمعیتی و متمایز بازنشستگی:

➤ مکزیک: نسبتا خوب: ۱۴م

➤ برزیل: نسبتا ضعیف: ۳۶م

➤ ترکیه: در زمره ضعیف ترین ها: ۴۷م

کشورهای متمایز با جمعیت و مشابه بازنشستگی:

➤ آلمان: نسبتا خوب: ۱۵م

➤ ژاپن: نسبتا ضعیف: ۳۵م

➤ تایلند: در زمره ضعیف ترین ها: ۴۵م

➤ تنوعی از اصلاحات

➤ آشفته‌گی زیاد در روندها

➤ تفرد تاریخی تحولات کشورها و چالش‌های خاص هر کشور

➤ دشواری در بررسی و جمع‌بندی

❌ تشابه جمعیتی

❌ تشابه سیستمی

یک دسته‌بندی مکمل از گروه‌ها برای فهم تغییرات

گروه دوم کشورهای با میانه سنی متوسط:
(معادل گروه متمایز با ایران در شاخص‌های
جمعیتی)

– تایلند

– لهستان

– هلند

تقریب میانگین میانه سنی: کمتر از ۴۱,۱ سال

گروه سوم: کشورهای با میانه سنی بالا
(معادل گروه متمایز با ایران در شاخص‌های
جمعیتی)

آلمان، اسپانیا، ایتالیا، ژاپن، لیتوانی، یونان و کره جنوبی

تقریب میانگین میانه سنی: حدود ۴۶,۱ سال

➤ گروه اول: کشورهای با میانه سنی پایین
➤ (دقیقا معادل گروه مشابه ایران در
شاخص‌های جمعیتی):

– مکزیک

– برزیل

– ترکیه

تقریب میانگین میانه سنی: حدود ۳۱,۸ سال

کشورهای گروه اول / مشابه جمعیتی ایران / میانه سنی پایین

کشورها	شاخص کلی	کفایت	پایداری	یکپارچگی
مکزیک	۱۴	۱۴	۱۹	۲۹
برزیل	۳۶	۱۶	۴۸	۳۲
ترکیه	۴۷	۴۳	۴۹	۲۶
میانگین تقریبی	۳۳	۲۵	۳۹	۲۹

وضعیت کلی نسبتاً ضعیف؛ با کفایت متوسط اما پایداری ضعیف

کشورهای گروه دوم / مشابه جمعیتی ایران / میانه سنی متوسط

کشورها	شاخص کلی	کفایت	پایداری	یکپارچگی
هلند	۱	۳	۳	۱
لهستان	۳۳	۲۸	۳۵	۳۱
تایلند	۴۵	۴۳	۳۸	۳۹
میانگین تقریبی	۲۷	۲۵	۲۶	۲۴

وضعیت کلی متوسط؛ در کفایت و پایداری نیز متوسط

کشورهای گروه سوم / مشابه جمعیتی ایران / میانه سنی بالا

کشورها	شاخص کلی	کفایت	پایداری	یکپارچگی
آلمان	۱۸	۷	۳۳	۱۸
اسپانیا	۲۵	۶	۴۵	۲۱
ایتالیا	۳۴	۱۹	۵۰	۱۴
ژاپن	۳۵	۳۱	۳۱	۳۴
کره	۴۰	۴۷	۲۶	۱۷
میانگین تقریبی	۳۱	۲۲	۳۷	۲۱

وضعیت کلی نسبتاً ضعیف؛ با کفایت متوسط اما پایداری ضعیف

نتایج مقایسه سه گروه مذکور

تحلیل براساس میانه سنی رای دهندگان:

خروجی نظام بازنشتگی:

انتظار:

کشورهای با میانه سنی پایین: اصلاحات راحت تر
کشورهای با میانه سنی بالا: اصلاحات دشوار تر

در عمل چنین چیزی تایید نمی شود

کشورهای با میانه سنی پایین صرفا تحت تاثیر بحران های خاص دست به اصلاحات زده اند مثل مکزیک که دهه ۱۹۹۰ اصلاحات شدیدی را انجام داد اما کشورهای برزیل و ترکیه، اصلاحات شدیدی انجام نداده اند

کشورهای با میانه سنی بالا: بیشترین اصلاحات را در دوران سالمندی شدید خود انجام داده اند؛ (به ویژه ایتالیا و یونان)، ژاپن، آلمان و اسپانیا نیز تجربه اصلاحات سنگین

موقعیت نسبی گروه اول و سوم (با پایین ترین و بالاترین میانه سنی)

در میانگین شاخص مرسر نسبتا مشابه است:

هر دو: وضعیت کلی نسبتا ضعیف؛ با کفایت متوسط اما پایداری ضعیف

در حالیکه فشار جمعیتی این دو کاملا برعکس است!!

تفسیر: کشورهای با میانه سن بالا با اصلاحات متعدد و شدید خود را به موقعیت مشابه کشورهای با میانه سنی پایین رسانده اند.

و گرنه احتمالا وضعیت بسیار ناخوشایندی داشتند.

نتایج مقایسه سه گروه مذکور

تحلیل اصلاحات بر حسب جمعیت:

۱. در کشور با میانه سنی پایین، فشار مالی هنوز به نقطه انفجار نرسیده؛ پس سیاستمداران اصلاح پایداری سخت را عقب می‌اندازند (مکزیک استثنائاً با بحران ۱۹۹۴ و فشارهای بین‌المللی تن به اصلاحات رادیکال داد)

۲. در کشور با میانه سنی متوسط، فشارها حس می‌شود ولی مقاومت سیاسی هنوز خیلی سخت نشده (بهترین عملکرد)

۳. در کشور با میانه سنی بالا، بحران مالی/جمعیتی به حدی است که حتی سالمندان هم نسبت به آینده نظام بازنشستگی احساس نگرانی می‌کنند؛ و سیاستمداران می‌توانند:

- اصلاحات پایداری را اجرا کنند،
- به شرط آنکه در کنارش حمایت‌های هدمند اضافه کنند.

نکته مهم: سالخورده‌ها اصلاحات خودکار در وضعیت ۲

فشارهای بین‌المللی (صندوق بین‌المللی پول):

مکزیک ۱۹۹۴؛ ترکیه ۱۹۹۹ تا ۲۰۰۵؛ یونان ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۸

(اولی و دومی از گروه با میانه سنی کم و سومی از گروه با بالاترین میانه سنی)؛

معمولاً بعد از خروج از فشار: تقویت بعد مساعدت اجتماعی

=====

هشدارهای شدید:

اسپانیا: ۲۰۱۰-۲۰۱۳

ایتالیا: ۲۰۱۱-۲۰۱۳

برزیل: ۲۰۱۶-۲۰۱۹

دو مورد اول (و تا حدی مورد سوم): اصلاحات شدید

اینها هم بعد از آن دوره تقویت بعد مساعدت اجتماعی

در کشورهای با میانه سنی پایین فشار بین‌المللی سهم زیادی در اصلاح داشته؛ اما در کشورهای با میانه سنی بالا حتی هشدار آنان به اصلاحات مهم منجر شده است.

نکات کلیدی درباره ایران

چارچوب اصلاحات پیشنهادی

اصلاحات بیمه‌ای:

حکمرانی

پایداری

کفایت

پوشش

اصلاحات بازار کار

اصلاحات نهادی و قانونی

رسمی‌سازی اشتغال غیررسمی

مهارت‌آموزی و توانمندسازی

سیاست‌های فعال بازار کار

حمایت از کارآفرینی و بنگاه‌های کوچک

حمایت‌های اجتماعی و شغلی

اصلاحات جمعیتی

بهداشت و سلامت

خانواده

مهاجرت

چالش ویژه ایران:

بازار کار ضعیف

مشارکت اقتصادی بسیار پایین زنان

مقایسه با ترکیه (نزدیک‌ترین کشور به ایران):

ترکیه عملکرد به مراتب بهتری در مشارکت زنان دارد

به نظر می‌رسد که:

رسمی‌سازی، گسترش پوشش و بهبود مشارکت زنان

می‌تواند تاحدی فشار سالمندی بر نظام بازنشستگی را

کاهش دهد

پایدارسازی سیستم‌های بازنشستگی در مواجهه با تغییرات جمعیتی بررسی تجارب بین‌المللی

ارائه دهنده:
آقای باقری، مدیر کل بیمه عشایری

آبان ماه ۱۴۰۴

سیاستگری